

“Als je naar Doesburg komt, krijg je iets goeds te horen”

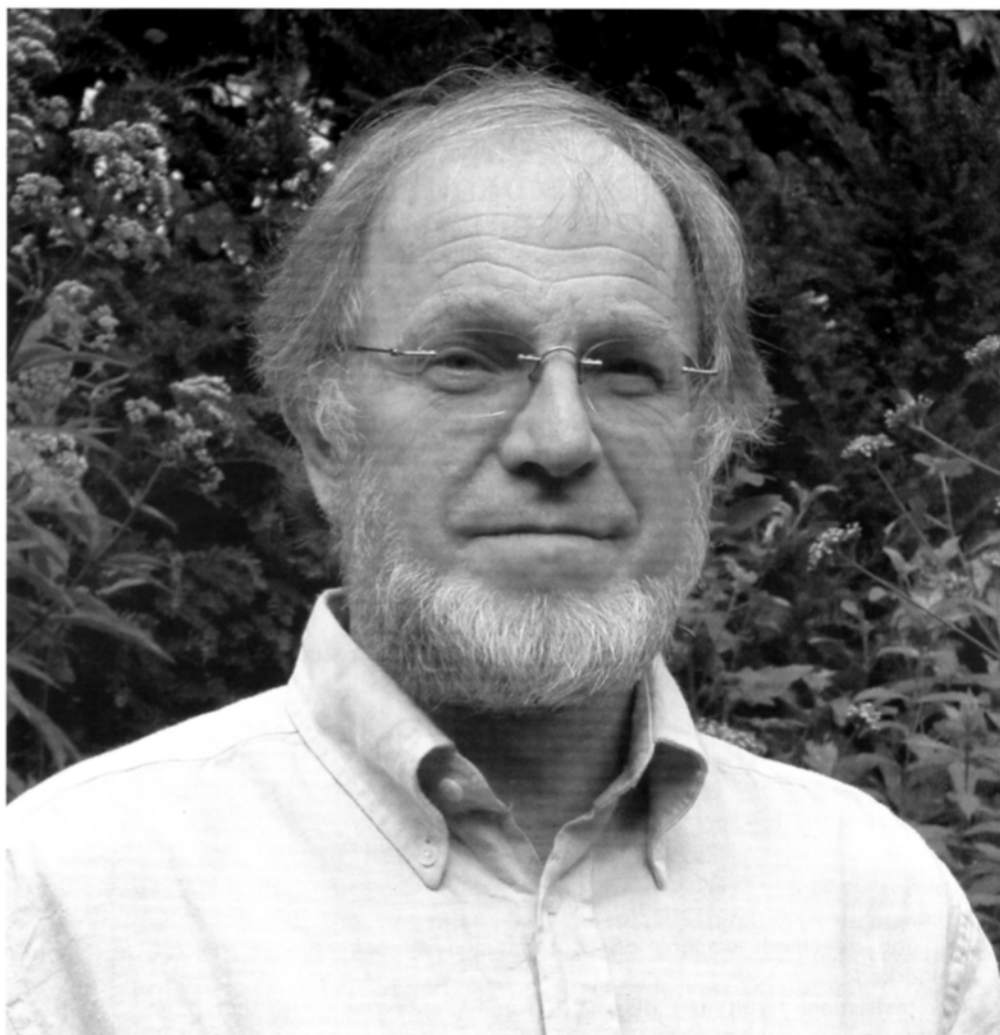
Reinoud Egberts' omgang met het Walcker-orgel

GERCO SCHAAP

Op 12 juni waren we getuige van de heringebruikneming van het Walcker-orgel in de Martinikerk te Doesburg. Acht maanden waren medewerkers van Flentrop Orgelbouw bezig geweest met het herstel van de windladen en het opnieuw beleren van de bijna achtduizend balgjes in de windladen (zie ook *de Orgelvriend* van januari j.l.). “Een klus die doet denken aan de bekende reclame van de garnalenpelsters”, aldus adviseur Rudi van Straten in zijn openingswoord voorafgaand aan het ingebruiknameconcert.

In dat concert liet Leo van Doeseelaar horen dat het orgel “terug van weggeweest” is. In feite klonk het zoals het in Doesburg nog nooit geklonken heeft. Niettemin is het orgel nog niet geheel storingsvrij; na de zomer zullen de orgelmakers terugkeren om de spreekwoordelijke puntjes op de i te zetten.

In plaats van een technische uiteenzetting over de restauratiewerkzaamheden te geven, richten we de aandacht op de cantor-organist van de Martinikerk, Reinoud Egberts. Een gesprek over dertig jaar omgang met “het orgel van de toekomst”, zoals het Walcker-orgel in zijn vorige standplaats Rotterdam werd genoemd. En een impressie van de ingebruikneming.

Reinoud Egberts

Foto: Gerco Schaap

Je treft zijn naam niet aan in de orgelconcertagenda van de Martinikerk. Concineren op het Walcker-orgel doet Reinoud Egberts (*1946) al jaren niet meer. Wel bespeelt hij het orgel tijdens de kerkdiensten en speelt hij een belangrijke rol in de promotie van ‘zijn’ orgel. Dat is niet altijd zo geweest. Egberts, sinds 1968 organist van de Martinikerk, was vanaf het begin tegen de

komst van het Walcker-orgel gekant. Als ‘kersvers’ organist werd hem echter niet naar zijn mening gevraagd. Hervormd Doesburg zat sinds de wederopbouw van de kerk na de Tweede Wereldoorlog zonder hoofdorgel. In Rotterdam zocht men na de sluiting van de Gereformeerde Nieuwe Zuiderkerk naar een nieuwe bestemming voor het grote Walcker-orgel (1916). Ingenieur De Boom, die zich voor

het orgel inzette, had de Doesburgse kerkvoogdij weten te overtuigen van de kwaliteiten van het vierklaviers instrument en wist rijkssubsidie los te krijgen voor de herplaatsing van het orgel. Hij was al aan het tekenen geslagen hoe de Rotterdamse kolos in Doesburg zou worden opgebouwd.

EEN GEGEVEN PAARD ...

"Ik had al enkele oriënterende gesprekken met de kerkvoogdij gehad over een nieuw hoofdorgel, toen er onverwacht een telefoontje van de president-kerkvoogd kwam: 'We gaan naar een orgel kijken, heb je zin om mee te gaan?' Ik begreep dat het om een groot orgel in

Rotterdam ging met elektropneumatische tractuur. Van dat laatste schrok ik me natuurlijk wild! Niet zozeer uit artistiek oogpunt maar vanwege de kwetsbaarheid van die tractuur en het onderhoud ervan. We zijn gaan kijken, ik heb even op het Walcker-orgel kunnen spelen, maar mijn mening over het orgel deed er uiteindelijk weinig toe. Ingenieur De Boom had vanwege zijn werk – hij was akoesticus en was verantwoordelijk voor het nieuwe houten plafond in de Martinikerk – goede contacten met de Doesburgse kerkvoogdij én met de rayonarchitect van de bouwafdeling van Monumentenzorg. Het orgel kon in Doesburg worden geplaatst met gebruikmaking van subsidie voor geleden oorlogsschade. De toenmalige rijksorgeladviseur, L.H. Oussoren, was het volstrekt niet met deze gang van zaken eens. Toen ik echter de zaak nog eens aankaartte bij de kerkvoogdij, werd er gereageerd: 'Een gegeven paard mag je niet in de bek kijken. Wij krijgen een orgel met overheidssubsidie; wie zijn wij om daar tegenin te gaan?' Mijn bezwaren tegen de onderhoudsintensieve tractuur – in Rotterdam waren er bij elk concert wel storingen – werden door De Boom weggewuifd: elektropneumatiek was volgens hem hét systeem van de toekomst. Bij de plaatsing in Doesburg zouden die problemen worden verholpen. Dan heb je weinig gespreksstof meer ... "

Wat waren uw bezwaren tegen het Walcker-orgel?

"Behalve de storinggevoelige elektropneumatiek – bezwaren van artistieke aard had ik eigenlijk niet – had ik mijn twijfels of het orgel in de Doesburgse kerk tot zijn recht zou komen. Bovendien vond ik het instrument niet passen in de kerkmuziekpraktijk die mij in Doesburg voor ogen stond. Zolang er geen beslissing was genomen, dacht ik vanuit een 'nul-situatie', waarin nog van alles mogelijk was, te kunnen kiezen. Het ging er niet om dat ik tegen dat instrument was, maar ik had gewoon heel andere wensen." Terwijl het Walcker-orgel al in de kerk lag opgeslagen, heeft Egberts nog pogingen ondernomen de plaat-

Verkoop bij openbare inschrijving

Notaris P. G. Hoek te Rotterdam, Mathenesserlaan 173 is voornemens op WOENSDAG 20 NOVEMBER 1968 des v.m. 10 uur in één der bijlokalen van de Geref. Kerk, de Nieuwe Zuiderkerk, Westzeedijk 43 te Rotterdam, in één zitting bij openbare inschrijving te verkopen:

HET BEKENDE WALCKER-ORGEL VAN DE NIEUWE ZUIDERKERK TE ROTTERDAM

Verkoop geschiedt wegens de voorgenomen afbraak van de Nieuwe Zuiderkerk.

Het instrument heeft een dispositie van 64 sprekende registers plus 11 transmissies op het pedaal, verdeeld over 4 manualen en vrij pedaal; het 4e manuaal als „Fernwerk”. Aantal pijpen: 5415. Tractuur-systeem: electro-pneumatisch. Gebouwd in 1915 door E. F. Walcker & Co. te Ludwigsburg. Geheel gerestaureerd in de jaren 1966/67 en in prima staat.

Betaling der kooppenningen: 10 pct. uiterlijk 27 november 1968 en het restant bij de aanvaarding uiterlijk 20 december 1968.

Bezichtiging: na telefonische afspraak met genoemd notaris-kantoor (010—235200).

Inschrijvingsbiljetten, verkoopvoorwaarden en beschrijving van het instrument zijn uitsluitend verkrijgbaar ten kantore van voornoemde notaris.

Advertenties in maandblad *Het Orgel*, oktober 1968.

sing te voorkomen. Zijn verzet mocht echter niet baten. Zelfs de Hervormde Orgelcommissie en de toenmalige Nederlandse Organisten Vereniging zagen er geen brood in de gang van zaken te keren. De firma Jos Vermeulen uit Alkmaar kreeg opdracht het Walcker-orgel vrijwel ongewijzigd, "met bochel en kromme neus" zoals in een officieel schrijven van Monumentenzorg werd gesteld, in de Martinikerk op te stellen.

"Die ongewijzigde heropbouw was een belangrijke voorwaarde. Al meteen na de aankoop van het orgel had de firma Walcker zich gemeld, die het orgel wel onder bepaalde condities wilde opbouwen. Die 'condities' hielden onder meer in: alle kegelladen vervangen, een nieuwe speeltafel en een aangepaste dispositie. Ook het *Fernwerk* zou een heel andere samenstelling krijgen. De oorspronkelijke bouwer had dus in feite de meest ingrijpende plannen met het orgel; zij vonden het instrument achterhaald."

DE HEROPBOUW

Wie was verantwoordelijk voor de vorm waarin het Walcker-orgel is opgebouwd?

"Dat was de kerkarchitect, Ir. Riemersma. Het boterde echter niet tussen De Boom en Riemersma. De laatste had weinig oor voor de muzikale aspecten. Een van zijn voorstellen was bijvoorbeeld om de speeltafel maar op de zolder van een der zijbeuken te plaatsen. 'Er zijn tegenwoordig prachtige geluidsinstallaties', opperde de architect. 'Een paar luidsprekers bij de speeltafel en u hoort het verschil niet, mijnheer Egberts!' Toen ik hem zei dat ik zo geen contact met het liturgisch gebeuren zou hebben, kwam hij de volgende vergadering met de mededeling: 'We zetten de speeltafel in het koor; het Flentrop-orgel moet weg en u kunt uw cantonij mooi rond de speeltafel plaatsen'. Waarop ik zei: 'Waar komt het geluid dan vandaan, denkt u?' Onder het motto 'je kunt niet alles hebben' wuifde hij mijn bezwaren weg. Ir. De Boom, die op zijn manier zijn best deed mij erbij te betrekken, kwam met het idee om de speeltafel op een balkon onder het orgel te

Biografie Reinoud G. Egberts

Eerste pianolessen van zijn vader Evert Egberts, organist van de Lutherse kerk in Arnhem. Vanaf 1963 opleiding aan de Kweekschool De Klokkenberg te Nijmegen (o.a. les van Wim ter Burg). Vanaf 1968 Utrechts Conservatorium, hoofdvakken Schoolmuziek (niet voortgezet) en Orgel bij Stofel van Viegen.

Later naar Arnhems Conservatorium, hoofdvak Orgel bij Johan van Dommele, kerkmuziek bij Wim Kloppenburg, koördirectie bij Joop Schets, orkestdirectie bij Lex Veelo.

Organist van de Jeugdkerk in 'De Oude Jan' te Velp.

Vanaf 1968 cantor-organist van de Grote of Martinikerk te Doesburg.

Dirigent van de Martini-cantonij, kindercantonij en blazersensemble.

Dirigent van de Doetinchemse Bach Vereniging.

Oprichter en dirigent Vocaal Ensemble Zutphen.

Oprichter en dirigent van het Doesburgs Kamerorkest.

Beleidsmedewerker Kerkmuziek op het Landelijk Dienstencentrum te Utrecht.

Thans voorzitter Commissie voor de Kerkmuziek van de Samen-op-weg-kerken.

Voorzitter van 'Stidomu' (Stichting Doesburgse Muziekcultuur) en Stichting Monumentaal Walcker-orgel Doesburg.

plaatsen. Aanvankelijk zou dat balkon groter worden en wat meer de kerk in komen, waardoor je beter contact met de orgelklank zou hebben dan nu het geval is, maar ook die variant kon geen genade vinden in de ogen van de architect. De huidige opstelling was het maximaal haalbare. In de te verschijnen monografie* wordt een tekening opgenomen hoe dat ontwerp eruit zou hebben gezien."

'VAN EEN DIERENBOSSE ORGELKERMIS ...'

Op 31 augustus 1972 wordt het Walcker-orgel met een concert in gebruik genomen. Bij die gelegenheid wordt het orgel door vier oud-leerlingen van de vroegere organist van de Nieuwe Zuiderkerk, Piet van den Kerkhoff, bespeeld: Koos Bons, Jet Dubbeldam, Aad van der Hoeven en Addie de Jong. 'Het concert van de eeuw', vermeldt het door Ir. De Boom en John Vis ontworpen affiche. In de rubriek 'Hoe bestaat het' van maandblad *Het Orgel* verschijnt in september een wat sarcastisch getoonzette nabeschouwing onder de titel 'Van een dierenbosse orgelkermis in Doesburg'. De auteur (Hans Kriek) borduurt daarin voort in de trant van een van de sprekers bij de ingebruikneming, die een vergelijking had getrokken tussen de betrokkenen bij het orgel en de dierenwereld (naar aanleiding van Spreuken 30). Als

'Bor, de huilende wolf' stelt hij de gang van zaken in Doesburg in de vorm van een *Fabeltjeskrant*-verhaal aan de kaak. 'Men denkt dat men in Doesburg een heilige koe binnen de muren heeft gehaald; het zal binnen afzienbare tijd blijken, dat men het paard van Troje heeft geïmporteerd! Wanneer onherroepelijk de gebreken gaan komen en Willem Bever met de waterpomptang (de orgelbouwer, die deze reus in onderhoud krijgt) zijn rekeningen voor grote reparaties gaat presenteren, dan zullen deze waarschijnlijk niet door juffrouw Ooievaar (i.c. de overheid, G.S.) worden betaald, maar door de Doesburgse kerkvoogdij, die dan wel Zoef, het haasje is!'

In hetzelfde artikel lezen we: 'Ome Gerrit, de postduif met zijn manke poot kon het orgel niet inspelen: organist Egberts liep met zijn arm in verband!' "Ik had in die tijd een zenuwontsteking aan mijn arm ...", vertelt de organist.

Hield dat verband met het gebeuren in Doesburg ... ?

Egberts lacht hardop. "Wie weet, het is wel iets dat aan je vreet, zo'n proces."

Zou u anders wel bij de ingebruikneming hebben gespeeld?

"Niet op dat concert; dat zou ik niet gekund maar ook niet gewild hebben. Ik was nog niet afgestudeerd en had

me nog niet in het romantisch repertoire verdiept. Bovendien: dat concert was voor mij een heel moeilijk moment. Ik had een afkeer van de ongenueerde en overdreven manier waarop bepaalde voorstanders van dit orgel hun mening verkondigden en zich gedroegen; net zoals ik vond dat ook sommige tegenstanders veel te ver gingen in het uiten van hun kritiek.

Ik was het evenmin eens met hen die vonden dat je op dit orgel 'voortreffelijk Bach kon spelen'. Vergeet niet dat juist in die tijd de heroriëntatie op de barokke uitvoeringspraktijk in volle gang was, en ik was daar zeer in geïnteresseerd. Als je Bach op dit orgel speelt, doe het dan op de manier zoals Leo van Doeselaar het deed bij de ingebruikname, in de trant van Straube. Maar zo dacht men in 1972 nog niet. Dat koppelen van een bepaald deel van het orgelrepertoire aan een bepaald type orgel is typisch iets van onze tijd, daar hield men zich zelfs in de bouwtijd van dit orgel niet zo mee bezig."

KERKMUZIKALE CONTEXT

"In het kader van de te verschijnen monografie hebben we gezocht naar de culturele en kerkmuzikale context van het orgel in Rotterdam. Waren er artistieke argumenten vanuit de kerkmuziekpraktijk of concertpraktijk om voor dit orgel te kiezen? Opmerkelijk is dat deze argumenten geen enkele rol hebben gespeeld bij de keuze voor het orgel in de Gereformeerde Nieuwe Zuiderkerk. De schenker, Hendrik Bos, was evenals de organist J.H. Besselaar bijzonder gecharmeerd van orgels van Walcker met een *Fernwerk*, dus wilde hij ook zo'n orgel in Rotterdam. De kerkmuzikale praktijk van de toenmalige gereformeerde kerk leende zich echter helemaal niet voor zo'n orgel. In Bart van Buitenens aandeel in de monografie lees je bijvoorbeeld dat de kerkenraad zich beklagde tegenover Abraham Kuijper, die bij de ingebruikneming van kerk en orgel voorging, dat er te lang en te luid op het orgel was gespeeld. Organist Besselaar werd dan ook opgedragen zijn orgelspel in de diensten tot

Foto: Gerco Schaap

Aan het Freytag-kabinetorgel, sinds begin dit jaar opgesteld in de kooromgang van de Martinikerk.

een minimum te beperken. Opmerkelijk is voorts dat Besselaar vooral Bach, Händel en allerlei andere muziek op het Walcker-orgel speelde die er niet echt op thuishoorde, terwijl hij het repertoire dat er wél bij paste – Reger, Karg-Elert et cetera – na zijn benoeming in de Grote Kerk daar regelmatig speelde!"

Hoe ging u zelf met het orgel om, toen het er eenmaal stond?

"Voor mij begon toen de zoektocht: wat ga je hier spelen, en hoe. Veel mensen veronderstellen nog steeds dat ik de diensten op het Flentrop-orgel begeleid, maar dat is niet juist. Ik heb vanaf het begin de samenzang op het Walcker-orgel begeleid en de cantorij op het koororgel. In de concertserie zag je dat er in het begin vooral Frans repertoire, Mendelssohn en een beperkt aantal stukken van Reger op het orgel werden gespeeld. Waar ik streng op gelet heb, is voor die serie musici uit te nodigen die in mijn ogen van toen 'koosjer' waren, die net als ik op zoek waren naar de eigen waarde van het instrument."

Ondervond u daarbij steun vanuit de vakwereld?

"Niet van de officiële instanties, wél

van mijn leraar Johan van Dommele, en van diverse studiegenoten uit die tijd."

Was uw opleiding erop afgestemd om een orgel als dit te bespelen of hebt u daarvoor aanvullende cursussen gedaan?

"In het geheel niet. Ik heb mijzelf vertrouwd gemaakt met het orgel, maar heb daar geen extra moeite voor gedaan op het gebied van orgelcursussen. Bovendien waren die er in die tijd niet of nauwelijks. Eén van de gevolgen van de komst van het Walcker-orgel is geweest dat mijn loopbaan zich meer naar de kant van het cantoraat en het dirigeren heeft ontwikkeld en dat ik minder prioriteit heb gegeven aan het orgelspel. Externe factoren zoals een zware hersenschudding en een ontwrichting van een van mijn armen stonden een organistencarrière in de weg. In het begin heb ik nog concerten gegeven op het Walcker-orgel, later heb ik dat laten zitten. Ik kon muzikaal beter mijn ei kwijt als dirigent van het Doesburgs Kamerorkest, een semi-beroepsorkest waarmee we onder meer een bijzonder fraaie uitvoering van het orgelconcert van Poulenc hebben gerealiseerd."

HERWAARDERING

In de loop van de tijd ontstond er een omslag in de waardering voor het Walcker-orgel. Je ziet de concertprogramma's geleidelijk aan veranderen op een manier die het orgel meer recht deed. De NCRV en later de KRO begonnen het Walcker-orgel te betrekken bij hun uitzendingen. Reinoud Egberts: "Op een gegeven moment kreeg ik signalen dat ook iemand als Jan Jongepier genuanceerder over het orgel dacht. Ik ben daar meteen op ingesprongen en heb hem gevraagd hier een cd op te nemen. Dat werd de eerste cd van het Walcker-orgel."

Niet alleen de publieke opinie inzake het Walcker-orgel veranderde. Ook bij de vaste bespeler voltrok zich de omslag van haat-liefde-verhouding – "in het begin meer haat dan liefde", voegt Egberts toe – naar begrip en ten slotte waardering voor het instrument.

Waardoor heeft die omslag zich bij u voltrokken?

"Dat is ten eerste te danken aan de organisten die erop concerteerden. Met name de wijze waarop de Hongaarse organiste Zsuzsa Elekes met het orgel omgaat, heeft mij de oren geopend voor de schoonheid van dit instrument en mij meer inzicht gegeven hoe je er praktisch mee om moet gaan. Door hun wijze van omgaan met het orgel ben ik ook de muziek die erbij past, bijvoorbeeld van Reger, meer gaan waarderen. Ik had vroeger wel het besef dat de muziek van Reger belangrijk was, maar het kostte me verschrikkelijk veel moeite om het mooi te vinden en daar mijn weg in te vinden.

Maar ook al was ik in het begin niet blij met het orgel, toch heb ik het op mijn manier altijd verdedigd tegen collega's die er zonder begrip voor die specifieke registratiecultuur op trachten te spelen. In die zin ben ik toch een promotor van dit orgel geworden: niet in praktische zin in de vorm van het bespelen, maar in artistieke zin: zorgen dat het zo goed mogelijk bespeeld wordt en het publiek de indruk geven: als je naar Doesburg komt, krijg je iets goeds te horen."

En nu verder ...

Organist Reinoud Egberts spreekt liever over "groot onderhoud" dan over restauratie, wanneer het om de werkzaamheden aan het Walcker-orgel gaat. "De verbetering van het orgel is al ingezet bij de restauratie van de speeltafel enkele jaren geleden. Behalve het opnieuw beleren van de tractuurbalgjes zijn het afgelopen halfjaar ook de vier tongwerken van het tweede manuaal (zwelwerk) schoongemaakt. Ze hebben aan glans gewonnen, je hoort niet meer die ongelijke aanspraak die er voorheen was en ze blijven beter op stemming. In het totaalbeeld hoor je dat het orgel steviger van klank is, nu alle pijpen weer fatsoenlijk wind krijgen. Een twintig-, dertigtal pijpen is gerestaureerd, bijvoorbeeld omdat ze door hun voeten waren gezakt. In de frontpijpen, die in verhouding nogal dunwandig zijn, waren al eerder steunconstructies aangebracht. Verder heeft men het pijpwerk bewust ongemoeid gelaten om nu eerst de klank te kunnen beoordelen."

Helemaal storingsvrij is het orgel nog niet. Zo manifesteren zich nu en dan nog hangers, die het gevolg zijn van balgjes die andere balgjes meetrekken. Ook de rolzweller functioneert nog niet naar behoren. De koppelingen en octaafkoppels 'komen niet meer mee', en ook het 'tutti' wordt niet bereikt doordat het mechaniek van de crescendorol versleten is. Hebben dit soort speelhulpen – in vroeger dagen vaak afgedaan als 'Spielerei' – wel prioriteit bij orgelmaker en adviseur?

Egberts: "Na de zomer gaan we de overgebleven mankementen aanpakken. Er is nog het nodige intonatielwerk voorzien – pijpen die slecht aanspreken of kwinteren – en bij mij staat het generaal-crescendo bovenaan de lijst. Het probleem is dat de tand-raderen die de rolzweller via twee kettingen met de contactenrol verbindt, zodanig zijn uitgesleten dat ze af en toe een tandje overslaan. Die tandraderen zijn echter niet meer verkrijgbaar, dus die moeten speciaal bij een machinefabriek worden gemaakt. Ik kan me voorstellen dat de orgelbouwer niet staat te trappelen om aan die klus te beginnen; het kost alleen al twee dagen om dat apparaat te demonteren!"

* In november a.s. zal bij uitgeverij Walburg Pers in Zutphen een nieuw deel in de reeks *Nederlandse orgelmonografieën* verschijnen onder de titel *Orgelreform in Nederland – Het orgel van de Grote of Martinikerk te Doesburg*. Dit deel staat onder redactie van Jan-Willem Cevaal en bevat verder bijdragen van o.a. Hans Fidom, Bart van Buitenen en Cor van Wageningen. Het boek zal worden gepresenteerd op **8 november 2003** in de Martinikerk te Doesburg, voorafgaand aan een orgelbespeeling door Cor van Wageningen. Tot 15 april 2004 is het boek tegen gereduceerde prijs (€ 29,95) te bestellen bij de boekhandel en bij de Walburg Pers, Antwoordnummer 87, 7200 VB Zutphen. Na de actieperiode zal het boek € 34,95 kosten.

